

DE TERUGKEER

Jeroen
Thijssen De
terugkeer

Nieuw Amsterdam

Dit boek is in 2020 verschenen als Het Brabants Boek Present,
een uitgave van het Prins Bernhard Cultuurfonds
Noord-Brabant en Stichting Tilt.

Eerste druk augustus 2020 (gebonden)
Tweede druk augustus 2020 (paperback)
Derde druk september 2021

Copyright © Jeroen Thijssen 2020
Alle rechten voorbehouden
Omslagontwerp Nico Richter
Omslagbeeld © Dirk Wustenhagen / Trevillion
Foto auteur © Keke Keukelaar

NUR 300

ISBN 978 90 468 2926 4
www.nieuwamsterdam.nl

I

Hij arriveert na dertig jaar voor het eerst bij daglicht en herkent het oude land aan zijn contouren. Schiphol is weer groter, drukker. In het landschap waar de trein doorheen rijdt ziet hij grote veranderingen, ook al is het grotendeels groen, boerenland. Culemborg, aan de rivier, oogt hetzelfde, net als Zaltbommel. 's-Hertogenbosch begint aan de Maas.

Het station lijkt op zich al een luchthaven. Er staat geen welkomstcomité. Hij aarzelt wat met het treinkaartje in zijn hand (plastic!) tot een montere spoorwegmedewerker hem uitlegt hoe het werkt. Een vriendelijk mens van de NS, er is in dertig jaar echt iets veranderd. Het kan ook aan hem liggen. Hij is inmiddels een middelbare heer. Daar zijn ook NS'ers vriendelijk tegen. Toch schrikt hij nog steeds bij het zien van een uniform.

In de straten van zijn geboortestad kennen zijn voeten de weg. Hij slaat hoeken om zonder te denken, zijn hersenen registreren wat hij ziet. De Dommel, de Visstraat, hier is niets wezenlijk veranderd. Er zijn gevels verschenen die hij niet kan kennen, waarvan de nieuwigheid uit de stenen druipt, maar ze gaan zo op in de omgeving dat alleen de glans ze onderscheidt van de oudere.

Nog twee straten, nog een hoek.

De bel schalt als vanouds door het huis. Even is het stil, dan zwaait de deur open, een vrouw steekt haar hoofd om de hoek. Dit zal de vrouw van Pieter zijn, hoe heet ze ook weer? Ze kijkt wantrouwig door haar montuurloze bril.

‘Ja?’

Hij gebaart onhandig. ‘Ik ben Simon.’

‘De gelegenheid tot afscheid nemen,’ zegt ze, ‘is van twee tot vier.’

Hij kijkt op zijn horloge.

‘Ik ben Simon,’ zegt hij. ‘Ik ben haar zoon.’

Mamma is bij kennis, ze heeft althans haar ogen open. Een dunne slang loopt van een plastic zak aan een staak naar haar pols. Buiten staan de knoppen in de appelboom op knappen, krokussen bloeien bij de schutting. Hij gaat zitten in de stoel voor het bezoek, net ter hoogte van haar hoofd. Van hieraf kan ze de schuur niet zien, constateert hij onbewogen.

‘Dag mamma,’ zegt hij. Strategisch slaat de klok twaalf uur. Die is van haar ouders geweest. Naast de klok op het dressoir staat de foto van pappa, een rouwbandje over de hoek. Hij kan er nog steeds niet gewoon naar kijken.

Wie zal de foto meenemen na haar overlijden? Koosje, hij hoeft de vraag niet eens te stellen. Zijn zuster is van de rituelen, altijd geweest. Hij had haar verwacht, redderend met koffie en koekjes. Mogelijk is ze bood-

schappen doen voor het komende bezoek. 'De gelegenheid tot afscheid nemen.' Raar wijf, afscheid. Mamma is nog niet dood.

Mamma draait haar ogen naar hem toe, probeert haar hoofd mee te bewegen. Hij steekt zijn hand uit om het kussen te verleggen, zoals ze in films doen, maar aarzelt. Lijkt dat niet te veel op een filmscène?

Hij glimlacht werktuiglijk. 'U ligt er goed bij. Met uitzicht op de tuin.' Het bed staat op pootjes, zware ijzeren klampen die bij een aardbeving nog overeind zouden blijven. Hangt een beetje van de kracht af. Die van vier jaar terug had heel Tjilabak verwoest, daarvan zou dit bed onderuit zijn gegaan, mamma onder stalen buizen en dat matras.

Nu lacht hij even echt. Dat is te zot, een schokkende aarde in zijn thuisland. Hier doen ze alleen aan geestelijke schokken.

Ze beweegt haar lippen, gelispel. Zal Koosje haar foto met zo'n rouwband beplakken en naast die van pappa zetten? Zo goed hebben ze nooit met elkaar op kunnen schieten, maar het gebruik wil het zo. En mogelijk heeft ze meer gevoel voor een dooie moeder.

Weer kreunt ze, hij meent iets van 'jongen' te verstaan of is het 'Simon'? Hij buigt zich over haar heen, een oudevrouwengeur komt hem tegemoet.

'Ik ben het, mamma,' zegt hij. 'Simon.'

Even flitst er iets van giftig vermaak over haar gezicht, want inderdaad, waarom zou ze hem niet hebben herkend. Aan het einde van je leven, zegt men, komen

bij een mens de meest dominante eigenschappen naar boven. Ook bij mamma. Dat belooft dan nog wat. ‘Twee tia’s pal na elkaar,’ zei zijn broer, wiens stem in de gsm net zo ver weg had geklonken als hij in werkelijkheid was, door een toch kraakheldere lijn.

Hij had gearzeld om te gaan. De reis alleen kostte een vermogen en hoelang zou zijn moeder op sterven liggen? Pas toen Koosje belde was de beslissing gevallen. ‘Het duurt niet lang meer,’ zei ze. ‘Er zijn dingen die we hier moeten bespreken.’ Wat die dingen waren wilde ze niet zeggen, hij had de indruk dat het om financiën ging.

Het eerste telefoontje in al die jaren. Ze stuurde kaartjes voor verjaardagen en af en toe een bericht van overlijden: tante Adriana, ontmoedigend jong. De buurvrouw van nummer 9. Nooit iets over haar eigen leven, nooit een echte vraag aan hen.

Hij, op zijn beurt, reageerde daar niet op.

De voordeur dreunt, stemmen klinken in de gang en de kamerdeur zwaait open.

‘Je bent te laat,’ zegt zijn zus. Mamma piept, ze lacht.

In de keuken loopt de koffie door met slurpende geluiden. Het apparaat is bijna even oud als hij, mamma gooit nooit iets weg zolang het werkt. Met kapotte dingen heeft ze geen mededogen.

Na de verbale is Koosje op zwijgende verwijten overgegaan. Ze loopt beschuldigend door de keuken, kijkt hem beschuldigend niet aan, zet beschuldigend water

op voor thee – koffie heeft ze in haar puberteit al afgezworen.

Hij glimlacht inwendig. In de laatste vijftien jaar is hij drie keer terug geweest, soms enkele weken, en die drie keer is het haar gelukt om op vakantie te zijn, op excursie, weg. Soms wekenlang. Pieter is minder hypocriet, die bleef weg zonder excuus.

Koosje buigt haar rug zoals pappa dat deed. Daar zal ze niet blij mee zijn, niemand is blij om op pappa te lijken. In zijn hoofd zingt 'koffiezetstertje' rond. Hij zegt het niet. Dat is een mamma-woord, dat altijd viel als Koosje ambities uitsprak, het jongste meisje dat thuisbleef om voor de ouders te zorgen. Al waren er maar drie kinderen, pech gehad. Onvoorstelbaar, ook in die tijd al, maar Koosje heeft zich eraan gehouden. Ze ging werken en kocht een flat honderd meter verderop. Vriendjes en aanbidders haakten na verloop van tijd af. Zelfs nadat pappa overleden was had ze zich niet los kunnen maken, niet het leven kunnen leiden dat ze wilde. Maar misschien is dit het leven dat ze wil leiden.

Ze zet de ketel met een smak weer op het fornuis. 'In welk hotel zit je?' zegt ze tegen de fluitketel.

Hij voelt zijn lippen krullen. Dan lacht zij ook, al is het schamper. 'Je kamer is er nog. Al heb je die niet verdiend.'

Daar heeft hij vorige keren ook geslapen, zoals ze heel goed weet.

Weer dreunt de voordeur, deze keer is het zijn broer. Simon schrikt bijna van de verwilderde man die de

keuken binnenkomt, de bebrilde vrouw in zijn kielzog, tot hij ziet dat vooral de baard de indruk van verwaarlozing wekt. Het is of Pieter een beest onder zijn kin heeft hangen.

Hij staat op. Moeten ze elkaar omhelzen, zoals broers dat doen? Ze houden afstand, bekijken elkaar kritisch en Simon weet wat Pieter ziet: een vijftiger die lijkt op zijn jongere broer, met minder haar en meer vet.

Pieter steekt zijn hand uit, het is alsof de arm uit zijn baard komt. 'Dag broertje,' zegt hij met zijn diepe stem, het kerkkoor heeft een goede bas aan hem verloren.

Ze gaan weer zitten, ook de vrouw met de bril en de zenuwachtige mond. Koosje zet vier koppen op tafel en schenkt mokken vol dampende koffie, en een met thee.

'Dit is Inga,' zegt Pieter. Ze knippert een paar keer met haar ogen en reikt hem een slap handje. God weet wat voor verhalen ze over hem heeft gehoord. Misschien wel waargebeurde.

'Aangenaam, Simon,' zegt ze met zachte maar wel-luidende stem. Nog eentje voor het koor. Kunnen ze samen het kyrië zingen. Het lijkt een piepjonge bruid voor zijn broer.

'Wat vind je van haar,' zegt Pieter, en hij gebaart met zijn hoofd naar de woonkamer.

'Ze gaat dood, denk ik,' zegt Simon.

Pieter gnuift, de vrouwen giechelen.

'Dat is haar geraden,' zegt zijn broer. 'Vierentachtig en twee tia's.' Ook hij zal geen verdriet huichelen.

Vierentachtig. Ze was de oudste moeder van alle kinderen in de klas, pappa was de oudste vader, maar die kwam nooit op school. ‘Simon is een nakomertje,’ zei mamma tegen de juffrouw van de eerste klas, ze wist dat hij het kon horen. Het was een onbekend woord, hij zocht het op. ‘Jongste kind,’ verklaarde het woordenboek. ‘Verschilt in jaren veel van het voorgaande.’ Dat klonk neutraal, waarom had mamma het dan zo kwaad gezegd?

De bel gaat, het is 13.45 uur op de keukenklok.

‘Mevrouw Breuil,’ zegt Koosje. ‘Iedere dag komt ze. Iedere dag een kwartier te vroeg. Dat mag ze van zichzelf.’

Zelfs het horen van haar achternaam geeft een schok.

Inga staat op om open te doen, ze laat de keukendeur op een kier.

‘Dag kind,’ klinkt een schrille stem. ‘Ik ben te vroeg.’ Die stem past niet bij haar dikkige gezicht, de gulzige lippen en de triomfantelijke blik. Sinds mensenheugenis is mevrouw Breuil de buurvrouw die ellende ruikt en ongevraagd aan komt snellen met goede raad en groentesoep. Het noodlottige ongeval van meneer Breuil na de dood van pappa heeft die neiging niet verzwakt. Samen met mamma zat ze te huilen in de kamer. En hij rood aangelopen, boven aan de trap.

‘Twee tragedies in een straat,’ kopte het dagblad.

Simon maakt zich klein achter de keukendeur. Wanneer haar stem gedempt uit de woonkamer klinkt pakt hij zijn tas. ‘Ik ben boven,’ zegt hij.

Zijn jongenskamer is stoffiger dan vorige keren, mama heeft niet de gelegenheid gehad om schoon te maken. Hij zet zijn tas op het bureautje en neemt op de krakende bureaustoel plaats. Beneden gaat weer de bel, nu klinken twee stemmen, te ver weg om thuis te brengen. Waarschijnlijk kent hij ze ook niet.

Hij staat op en loopt naar het raam. De wirwar van tuintjes en stegen strekt zich haast tot aan de horizon uit. Hij kan net de punt van de schuur zien. Pappa's schuur. Waarom hebben ze dat ding niet afgebroken? Het antwoord ligt voor de hand: omdat hij nog niet versleten is. En misschien als waarschuwing.

Achter de huizen rijst de toren van de Sint-Jan, het gelui van de klokken zal ook deze keer zijn nacht verstoren. In Tjilabak zijn de kinderen nog wakker, mogelijk over het huiswerk gebogen, is Dewi bezig met de rijst en kalkt zijn vervanger alvast rijtjes op het bord, zodat hij morgen niet met zijn rug naar de klas hoeft. Simon pakt zijn gsm en stopt hem weer weg. Ze hebben afgesproken dat hij één keer per dag zal bellen, bij het ontbijt, om de kinderen niet onrustig te maken.

Koosje roept onder aan de trap. 'Kom even. Mevrouw Breuil wil je spreken.'

Zachtjes vloekend daalt hij de trap af. Dat heeft zijn zus bekokstoofd, om hem niet weg te laten komen van wat zij als zijn plichten ziet. Boven de zestig inmiddels, en geen steek veranderd.

'Ik wilde je even zien,' zegt mevrouw Breuil. 'Het is

zo lang geleden.' Haar stem is nog schriller dan anders. Zou de herinnering aan de grote, kwade puber haar nog steeds schrik aanjagen? 'Geen haar veranderd,' liegt ze, en hij strijkt eens over zijn kale schedel. 'Wat doe je nu? Ik hoor dat je leraar bent?'

'Onderwijzer,' zegt hij. 'Onderwijzer aan de dorpschool van Tjilabak.'

'Ik ben blij dat het zo goed gekomen is,' zegt ze. 'Dat hadden we toen niet gedacht.' Wie 'we' zijn blijft onduidelijk. Misschien bedoelt ze mamma, misschien bedoelt ze de gemeenschap.

De voordeurbel gaat, hij hoeft niet te reageren. Twee vrouwen, onbekenden, stappen binnen, begroeten mevrouw Breuil en bekijken hem nieuwsgierig.

'Als u het mij niet kwalijk neemt,' zegt Simon, en hij schuift de keuken binnen. Niemand let op hem.

In twee uur trekt een stoet van vrouwen door het huis, en één dikke man. Wonderbaarlijk hoeveel aanloop mamma heeft.

'Mensen van de kerk,' zegt Pieter. 'Van de missiewerkgroep. Van het restauratiecomité. Van de boekentafel.'

Simon knikt. Na pappa's dood heeft ze haar neiging tot bemoeien op anderen uitgeleefd.

Pieter zet potten thee waaruit Koosje koppen schenkt die ze naar het bezoek in de woonkamer brengt. Het klinkt er als een theekransje. Zijn broer en zus bewegen geroutineerd om elkaar heen, van hem wordt geen bijdrage verwacht.

‘Het is begonnen toen jij weg was,’ vervolgt Pieter. ‘Elke dag naar de kerk. Bidden voor het eten. Dat was bij De Bartels.’

Pastoor Bartels. Een man met plooiën in zijn gezicht en witte handen die hij graag op de schouders van koor-knapen legde. Verder was zijn reputatie onbesmet. Ook Pieter had met lof over hem gesproken.

‘Het was een vriend van Just.’ Zijn broer en zus kijken hem nu onopvallend aan.

II

Hij kwam de tuin in door de poort, in de verwachting niemand thuis te treffen. Mamma was met haar clubke de hort op, pappa inspecteerde met buurman Breuil een laatste keer de wagen in de bouwloods, Pieter en Koosje, voorbij de puberteit, trokken door de stad met glazen bier in de hand en meer glazen bier in hun buik.

Simon hield niet van carnaval. Niet meer, in elk geval. Toen hij nog klein was en meedeed met het Keinderkupasfeest, verkleed als leeuw of ridder of als boer, toen was hij er dol op. Zijn grote broer en zus kwamen kijken, pappa en mamma stonden hand in hand tussen de andere ouders.

Na de lagere school was dat veranderd. Pappa en mamma maakten voortdurend ruzie en hij wilde niet meer naar de kinderoptocht, maar mee met Pieter en Koosje. Die wilden dat juist niet.

‘Ik ben geen kinderoppas,’ zei Koosje.

‘En ik ook niet,’ zei Pieter.

Zijn klasgenoten gingen in groepen de stad in, gekleed in kiel en boerenpet. Hij was bij hen niet welkom. Niet dat ze hem hadden geweigerd, maar toen hij arriveerde bij de Put, waar ze hadden afgesproken, waren

ze nergens te bekennen. Hij zwierf door de stad, tussen clowns en tot vrouw verklede mannen, langs mensen in bananenpak en Vikingen met plastic knuppels. Daarmee lieten ze zien uit het Westen te komen, inwoners droegen kielen met emblemen. Zij-die-uit-het-Noorden-kwamen zeiden 'Alaaf', wat bij zijn ouders de stoppen door deed slaan. Zij klaagden trouwens toch over de vloed van carnavalstoeristen die niet wisten hoe het hoorde, wat Simon weer verbaasde. Met carnaval waren er toch juist geen regels?

'Niet zo eigenwijs,' zei mamma.

Hij lette niet op de massa's. Met een steeds groter gevoel van eenzaamheid zocht hij zijn kameraden.

Bij De Paternoster ontwaarde hij het gezicht van Sjoerd, en toen hij dichterbij kwam zag hij ook de anderen daar: Dickie en Erik en de rest, grote glazen bier in de hand. ('Denk erom!' had mamma gezegd.) Ze hadden plezier zonder hem en, realiseerde hij zich, het was ook nooit de bedoeling geweest dat hij mee zou gaan. Ze waren niet voor niets vertrokken zonder hem, mogelijk hadden ze achter zijn rug om niet bij de Put afgesproken, maar ergens anders.

Na de Cito-toets was er iets veranderd. Met een groep waren ze van de lagere naar de middelbare school gegaan, kameraden die in een grote vakantie tot vreemden werden. Het gebouw, de hogere klassen die door de gangen banjerden, de lastig te volgen wisselingen van lokaal en leraar hadden het hunne bijgedragen, maar het was meer, het lag subtieler. Al zijn vrienden

voelden dat het op deze school ieder voor zich was, de rector voor hen allen. In lessen waar docenten hun handjes gebruikten was het nuttig om niet met de underdog bevriend te zijn, dat begreep hij; waarom hij de underdog was begreep hij dan weer niet. Soms werd er achter in de klas zacht gelachen, wanneer zijn oor nagloeide van een klap, uitgedeeld door Eichelberg van aardrijkskunde.

Pappa ging praten met de rector, die een vriend van hem was. Dat hielp niet. De leraren sloegen niet meer maar kleineerden hem in de klas en zijn klasgenoten volgden.

‘Dat moet je zelf oplossen,’ zei pappa. Mamma zei niets. Die keek alleen maar. Naar zijn cijfers vooral, want die bleven ver achter bij de negens die zij van haar zonen verwachtte.

Pappa was anders, de laatste tijd. De vader die hem voorlas, die meeging naar de hei om vogels te kijken, die een arm om hem heen sloeg, die was er niet meer. Dat was erg, erger misschien dan het getreiter op school. Nu ja, even erg, want nu had hij niemand om mee te praten.

Hij begreep niet hoe het kwam.

Pappa was veranderd.

Hij was niet de enige die het was opgevallen. Mamma was er chagrijnig onder. Zelfs aan tafel begon ze erover. Dat hij zo weinig terugzei. Dat hij socialer moest worden. Hoe zou dat moeten, bij hun vijfentwintigjarig huwelijk volgend jaar? Heel haar familie stond klaar om

het groots te vieren, zelfs zijn broer Just zou overkomen uit Indonesië. Zou hij dan ook de hele dag gaan zwijgen?

Pappa gaf geen antwoord.

Simon keerde zich af van De Paternoster, ongezien door wat eens zijn vrienden waren, en ging naar huis. Opgelucht, maar het was een opluchting die dicht tegen een huilbui aan zat. De Nieuwstraat door, de Willemsvaart over. De hoempa van de fanfare stierf weg, het aantal dronken mensen minderde snel nu hij het centrum achter zich liet. Hij ging achterom, louter om zich in de steeg ver van carnaval te voelen. Hij ging televisiekijken, een blik werpen in de wereld waar alles normaal was. De merel die jaarlijks in de rozenhaag broedde zong luid in de appelboom.

De schuurdeur stond open. Was pappa al klaar met de inspectie? Dat was wel snel. En het was stil, terwijl pappa altijd zo hard De Zangeres draaide dat mamma regelmatig klaagde. De schuur was zijn burcht, waar hij laste en timmerde, waar oud meubilair naar binnen ging en als nieuw weer naar buiten kwam – tot ergernis van mamma, die meer van het weggooiden was.

Simon sloop naar de deur. Zou het een inbreker zijn? En wat dan? Hard schreeuwen, hard weglopen, de politie bellen?

Hij kwam bij de deur en wierp een blik naar binnen. Zijn gestalte verduisterde het licht.

Pappa schrok op.

Buurman Breuil was er ook.

Heel even bevroor iedereen. Meteen daarop draaide Simon zich om, rende weg door de tuin, de poort, hij hoorde pappa zijn naam roepen, hij liep sneller, naar de stad. Hij stortte zich in het gedruis en kwam pas 's avonds thuis, zo laat dat mamma bijna de politie had gebeld, zo dronken dat hij zich de volgende dag niet kon herinneren hoe hij gelopen was. Helaas konden andere herinneringen zwemmen.

Hij lag op zijn bed en staarde naar het plafond. Pappa had met hardboard panelen een ruimte op zolder afgescheiden, omdat ook de jongste van het stel een eigen kamer moest hebben. Eerder sliep hij bij zijn zus, de jongste gaat bij de middelste, maar Koosje was zich steeds meer aan hem gaan storen. Ze beweerde dat hij in haar kast rommelde en ze wilde niet langer rekening moeten houden met zijn nachtrust.

'En hij kijkt naar mijn tietten,' zei ze. Een jaar geleden had haar dat een pak rammel opgeleverd, nu kreeg Simon een eigen ruimte; Pieter had categorisch geweigerd plaats te maken. Die had zijn kamer vol staan met rommel waar hij 'constructies' mee maakte, ter voorbereiding op de kunstacademie. Daar paste geen nakomertje bij. Pappa weigerde iedere toegang tot zijn schuur, waar de hobby van Pieter volgens mamma thuishoorde.

Simon dacht lang na over die tietten. Sinds een half jaar schoot zijn stem alle kanten op en tintelde zijn vel

als hij 's morgens wakker werd. Ook had hij dan een soort pook in zijn onderbroek. De tietten van zijn zus had hij er niet mee in verband gebracht.

Hij was blij met een plek zo hoog in het huis, afgescheiden van alles en iedereen, met een dakkapel die uitzicht gaf op de achtertuinen van de hele buurt. Daar kon hij uren staan, dromend over de wereld achter de huizen. Hij kende iedere kat, iedere vogel die zich door zijn laaggelegen koninkrijk bewoog. Boven hem koerden de duiven op het dak.

Nu lag hij op zijn bed. Wat moest hij anders? Uit het raam had hij zicht op de schuur die hij het liefst in brand zou steken. Met pappa er in. Nee, zonder pappa maar met die ander.

Hij gooide zich op zijn linkerszij. Wat had hij precies gezien? Had hij het gezien of hielden zijn ogen hem voor de gek? Hij draaide naar de andere zij. Hij had gezien wat hij had gezien, hij was niet gek. Wat dat betekende? Wat mamma zou zeggen, vinden? Ze zou willen scheiden, onmiddellijk, dat wist hij zeker. Vader zou vertrekken, zou hem achterlaten met mamma en Pieter en Koosje. Die konden op kamers, hij niet. Moest hij om het week-einde bij pappa slapen, net als Roel? Of zoals Petra, die maandag tekeerging over het kleine huis van haar vader en zijn nieuwe vrouw, die de baas over haar speelde.

Even overviel hem een heftig gevoel van medelijden met pappa, zoals die helemaal alleen in een afgetrapt flatje zou wonen, ergens op Oost. Maar meteen kwam